

Pásztor Kicsi Mária

A „TÜKÖR ÁLTAL HOMÁLYOSAN” ÉS A „SZÍNŐL-SZÍNRE” LÁTÁS POÉTIKÁJA

The Poetics of Seeing ‘Dimly in the Mirror’ and ‘Colour by Colour’

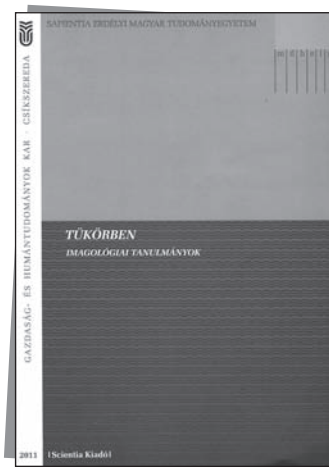
Tapodi Zsuzsa–Pap Levente (szerk.): *Tükörben. Imagológiai tanulmányok.* Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011

Az itt ismertetett tanulmánykötet két konferencia előadásaiból szerkesztett válogatást nyújt olvasóinak. Mindkét konferenciát a csíkszeredai Sapientia EMTE Gazdasági és Humántudományok Kara szervezte 2007-ben, illetve 2009-ben, *Románok a magyar irodalomban – Magyarok a román irodalomban* címmel.

Mint a két konferencia, illetve a kötet címéből is láthatjuk, a szemlélt tanulmányok fókuszában az évszázadok óta egymás mellett élő nemzetekhez tartozó szubjektumok egymásról alkotott képzetek állnak, ez alkalommal magyar–román, illetve román–magyar viszonylatban, az imagológiai perspektíva pedig eközben mint az egymás által egymásról alkotott tükörkép metaforája vonul végig a kötetben, és fogja össze a különféle (pragmatikai, kognitív nyelvészeti, történelmi, irodalomtörténeti, néprajzi, szociálpszichológiai stb.) aspektusból megalkotott értekezések sorozatát.

A képzet, amely az egymással, egymás mellett, illetve egymással szemben élő közösségek tudatában a népesség rajtuk kívül eső részéről lecsapódik, a mindenkori történelmi, illetve társadalmi-politikai helyzet relációjából következik, s esetenként sarkított méretekig is eltorzulhat. Így a másságkép megalkotása még a legharmonikusabb társadalmi viszonyok közepette sem tekinthető problémamentes folyamatnak. A kialakult kép szubjektivitása ugyanis a saját magunkról alkotott identitástudat etalonjához mért viszony függvényében szemlélendő.

„Amikor a mellettünk élő Másikról gondolkodunk, írunk vagy olvasunk, a Másik képe mellett feltűnik tudatunkban – kontrasztként vagy

erősítőleg – a saját magunkról alkotott kép is. A Másikat szemlélve tehát saját magunkat ismerjük meg” – írják a kötet szerkesztői előszavukban (17).

Az így kialakított másságkép azonban általában nem mentes a sztereotípiáktól (v. Gadamer szerint előítéletektől), mint ahogyan ezt Ajtony Zsuzsa¹ tanulmányából is megtudhatjuk. A szerző itt egyrészt ismerteti a sztereotípiakutatás újabb elméleteit és eredményeit, másrészt összefoglalja, „milyen grammatikán túli, azaz nyelvi, pragmatikai eszközök léteznek az etnicitás kifejezésére” (19). Eközben a sztereotípiát mint leegyszerűsített, tipikus sémát jellemzi, amely hamis állításokhoz vezethet, s ilyen minőségben ütközteti a prototípus modellel, amely „a valóság kategorizációjának egy módszere, egy kategória legjobb példája, az ismeretek teljességét veszi figyelembe, és jól ismert adatokra alapoz” (23). Az etnikai sztereotípiák jellemző példáiként az etnikai vicceket említi, míg az etnikum megjelenítésének nyelvi eszközei közül a másik nemzet különféle jelzőkkel történő megnevezését hozza fel példaként, illetve azokat a nemzet-, vagy (szociológiai szempontból) csoportspecifikus párbeszédalkotó stratégiákat (udvariassági formákat, megszólaláslánc-szabályokat stb.), amelyek már a pragmatikai udvariasság kutatásának hatáskörébe sorolhatók, és többek közt az irodalmi művek (közülük is elsősorban a drámaszövegek) révén figyelhetők meg aszerint, hogy e stratégiák nyelvi kifejezőeszközei a szemlélt műben milyen mértékben és formában nyilatkoznak meg.

Az etnicitás kérdésköre azonban egyéb szempontok szerint is megközelíthető.

Igen jellegzetes problémára mutat rá ilyen tekintetben Kövecses Zoltán², aki a más-más kultúrához (valláshoz) tartozó szubjektumok merőben eltérő gesztus-interpretációját értelmezi a kognitív nyelvészet szemszögéből, mégpedig egy ma már klasszikusnak számító zsidó vicc révén.

A kultúrák és nemzetek/népcsoportok közötti feszültségek azonban, sajnos, nem minden esetben oldhatók fel humorban. Olykor a „tükör által homályosan” látott és láttatott imaginárius elhatárolódások komoly politikai (hatalomgyakorlási) eszközzé változtathatják a másság pszichózisát (pl. a népszámlálási adatok és etnikai térképek szándékos manipulálásával)³, más esetekben viszont az el-lenségeskedéstől sem mentes irodalmi és/vagy publicisztikai viták táptalajává válhatnak. Több tanulmány foglalkozik ilyen tekintetben többek között Ady

---

¹ Ajtony Zsuzsa: *A nemzeti sztereotípiák – a gondolkodás segítői vagy gátjai?* (19–35).

² Kövecses Zoltán: *Jelentés, kultúra, humor* (37–51).

³ Borbély Sztéfan: *A román–magyar jogvita egy kelleke: az etnikai térkép* (53–59).

Endre és Octavian Goga hasonló okok miatt megvalósulhatatlan pozitív irodalmi kapcsolatával⁴, illetve a közöttük kialakult publicisztikai vitával.⁵

Egymás megismerésének, a hasonlóságok és másságok tudatosításának és elfogadásának egyik legkézenfekvőbb módja viszont az utazás. Aki egyéni utazásra szánja el magát, nem a hódítás vagy leigázás szándékával teszi ezt, hanem hogy saját kultúrájától eltérő hagyományokat ismerjen meg, vagy hogy a saját hagyományaihoz hasonló jelenségeket fedezzen fel. Közép-Európa azonban (a szomszédos térségekkel is kiegészítve) olyan közeg, ahol a történelem (és a nagyhatalmak) szeszélyei által kreált palánkokon innen és túl folyamatosan idegen és rokon ösvényeken halad a vándor, akár hazai, akár külföldi úton jár. Ebben a közegben itthon éppen annyira idegenben lehetünk, mint a határon túl otthon. S az utazás – mind a közelmúltig – a politikai körülmények következtében sok esetben meg sem valósulhatott.

A kötetben található értekezések közül Borsi-Kálmán Béla tanulmányában⁶ Németh László 1935 augusztus–szeptemberében, illetve Mikecs László magyar történész 1939 október–novemberében tett romániai útjáról olvashatunk. Útjegyzeteik e tanulmány szerint egy olyan korszakot láttatnak, amelyben az új román állam egyoldalú nemzetpolitikája már megerősödött, és szélsőséges megnyilatkozásai egy újabb geopolitikai katasztrófa árnyát vetítik elő.

Pomogáts Béla⁷ viszont Babits hosszú időn át tervezett, de Bukarest elutasító magatartása miatt soha meg nem valósult visszatérését tárgyalja ifjúsága helyszíneire. Miután pedig a román hatóságok az erdélyi magyar írók kétszeri meghívása ellenére sem adták meg számára a belépési engedélyt, Babits csalódottan bár, de közeledési szándékáról le nem mondva, az irodalmat jelölte meg olyan „sziget”-ként, „ahová – mint Pomogáts idézi – mindannyiunknak van bejárásunk, sőt tehetségünk arányában bizonyos fennhatóságunk is. Itt csak tőlünk függ, hogy leromboljuk a sorompókat, s a magyar és román kultúrát gazdagítsuk egymás ízeivel [...]” (146).

Ilyen szempontból nem véletlen, hogy a *Tükörben* kötet tanulmányai közül a legtöbb éppen az irodalomkutatás révén mélyed el az imagológia tárgykörében. Az irodalom ugyanis az a szféra, ahol az egymásról alkotott képzetek – paradox

⁴ Bucur Nicolae: *Az író és az írás közötti kommunikáció a magyar és a román nyelvben* (131–139).

⁵ Bíró Béla: *Az Ady–Goga vita, avagy a román–magyar szótértés esélyei* (213–225), valamint Szonda Szabolcs: „...Csak dísz ez, életjog és remény”. *Vázlat Ady Endre románságképéről* (227–239).

⁶ Borsi-Kálmán Béla: *Hasonlóságok, különbségek – és tanulságok. A románok Németh László: Magyarok Romániában és Mikecs László: Románia. Útjegyzetek című írásaiban* (61–93).

⁷ Pomogáts Béla: *Babits Mihály elmaradt erdélyi útja* (141–147).

módon – a legkézenfekvőbbben ragadhatók meg, lévén, hogy az imágó eredendő közege éppen az alkotói fikció, amely leginkább olyankor is a szubjektív képzetek és attitűdök (sztereotípiák) képlékeny talaján mozog, ha realista eszközökkel törekszik kifejezni mondandóját, másfelől pedig akkor is igyekszik meglátni, megközelíteni, megérinteni a „másikat”, amikor szögesdrótok és sorompók állják útját az utazónak.

A kötet tanulmányainak nagy része e tekintetben éppen a Trianon után bekövetkezett kényszerű paradigmaváltás módozatait vizsgálja, jelentős teret adván a transzszilvanizmusnak, illetve azoknak a sztereotípiáknak, amelyek az erdélyiséget mint az öndefiníció szülőföldhöz kötött, magas ideálpresztízzsel jellemezhető változatát élik meg⁸, nem feledkezvén meg Kós Károly személyéről sem, akinek nevéhez az erdélyi „helyi színek elméletének” kánona köthető.⁹ Ugyanebben a vonulatban azonban a demitizáció, kiábrándultság, az elidegenedés a kisebbségi másságérzés peremvidékre szorultságának, marginalitásának képzele is megjelenik, többek között Bodor Ádám, Dragomán György, Demény Péter és mások műveiben megmutatkozó sztereotípiák és attitűdök ismertetése révén.¹⁰

Egyébként, a kötetben olvasható irodalmi tárgyú tanulmányok az egymást látás/láttatás lehetőségeinek igen széles skáláját vonultatják fel az irodalomtörténet korábbi szakaszaitól¹¹ napjainkig. Sajnos, a cikk korlátozott terjedelme miatt nem utalhatunk konkrétan az összes ilyen tanulmányra, csupán jelezhetsük, hogy ezeknek egy része a többnyire szimpátián-antipátián alapuló attitűdök mentén megrajzolt alakok láttatásának módozatait¹² mutatja be, egészen a teljesen lecsupaszított „csőlátásig”, amikor is a művekben megjelenő szereplők már egyetlen pusztá, sematikus tulajdonság hordozóivá válnak.¹³ Ennek ellenpontosításaként azonban – az együttélés tanúságaként – a mindkét irodalomban párhuzamosan megjelenő életérzésekről és motívumokról is olvashatunk a kötetben¹⁴, illetve megtudhatjuk, hogy a sztereotípiák és az ideológiai irányultságok vetületében szemlélt másságképen kívül az altritást más tényezők által is meg lehet

⁸ Nagy Imola: *Magyar transzszilvanizmus, román transzszilvanizmus* (94–119).

⁹ Papp-Kincses Emese: *Illúzió és időszerűség. Kánon és kanonizáció Kós Károly transzszilvanizmusában* (120–130).

¹⁰ Bányai Éva: *A másik megjelenése, képe néhány kortárs magyar irodalmi műben* (253–265).

¹¹ Pl. Egyed Emese: *Ficsor fátáival* (176–194).

¹² Pl. Pieldner Judit: *Rómán nők – magyar szemmel* (205–211); Andriescu Anca: *Egy magyar lány Liviu Rebreanu Akasztottak erdeje című regényéből* (235–239); Ciocian Maria-Nicoleta: *A szeretet mint román–magyar közeledési szertartás az Akasztottak erdejében* (241–246).

¹³ Demény Péter: *Drámák a csöben. Vázlat az erdélyi magyar drámairodalom románságképéről* (247–252).

¹⁴ Pl. Miskolczi Ambrus: *A másik én. A Cigányiásztól A nagyidai cigányokig* (149–176).

közelíteni. Így pl Tapodi Zsuzsa¹⁵ szerint az, „hogya a mellettünk élő Másikról milyen képet fest az író, az nem csupán eszméinek és tehetségének függvénye, hanem befolyásolja az általa elfogadott prózapoétikai kánon is” (195). A szerző ezen meglátását Gyulai Pál realiztikus stílusú, *Egy régi udvarház utolsó gazdája* (1857), illetve Jókai Mór jellemzően romantikus ábrázolásmódú *Szegény gazdagok* (1860) című regényének románságképét bemutatva igazolja.

A másságkép, a közös/eltérő élettapasztalatok, illetve az etnicitás különféle vonatkozásai azonban nem csupán az eddig említett irodalom- és társadalomtudományok révén közelíthetők meg.

Így a kötetben találkozunk még frazeológiai szempontú imagológiai kutatással¹⁶, illetve egy néprajzi/kultúr-antropológiai jellegű tanulmányal¹⁷, amelyben a szerző a faragott kapukon, mestergerendákon és egyéb fafaragásokon fellelhető napszimbólumok paradigmáját és eredetét vizsgálja a román és a magyar népi kultúrában, kimutatván ezeknek – mint közös toposzoknak – őrző funkciójú jelenlétét nemcsak Erdély, Észak-Moldva, illetve Bukovina területén, hanem rámutat hasonló jellegű ázsiai előfordulásaira is, képanyaggal illusztrálva állításait.

A kötet záró tanulmánya¹⁸ viszont olyan területre vezérli az olvasót, amelynek első tekintetre a nemzeti-etnikai besorolásokhoz nincs is köze. Ez az internet „mint virtuális diskurzív tér” (301), pontosabban a blogok világa, melyeknek használatát tanulmányozva a szerző rámutat a blogvilág tematikus szerveződésének és látogatottságának román, illetve magyar szokásaira, eltéréseire.

A kötet, mint láthatjuk, igen átfogó képet ad az imagológiai kutatások lehetséges módozatairól, melyek egyelőre csak magyar–román, illetve román–magyar keretben olvashatók. Érdeklődéssel várhatjuk tehát a III. Imagológiai Konferencia immár szélesebb kontextusba helyezett kutatásainak összefoglaló kötetét is.¹⁹

---

¹⁵ Tapodi Zsuzsa: *A románságkép változatai XIX. századi magyar regényekben* (195–204).

¹⁶ Lajos Katalin: *Nemzetkép és frazeológia* (267–273), illetve Breaz Mircea-Constantin: *A gyermeki világ képe a Vöő István által fordított román és magyar közmondásokban* (275–285).

¹⁷ Norel Mariana: *Napszimbólumok. Párhuzamok a román és magyar népi kultúrában* (287–300).

¹⁸ Bakó Rozália Klára: *Párhuzamos identitások a virtuális térben* (301–310).

¹⁹ A 2011. április 15–16-án Csíkszeredában megrendezett III. Imagológiai Konferencia összefoglalóját a *Létünk* 2011/3-as számában olvashatjuk (Kovács Krisztina–Novák Anikó: *Interkulturális beszédmódok. A csíkszeredai III. Imagológiai Konferenciáról*).